

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

Левченко Ю.О.,
*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID: orcid.org/0000-0003-1124-9517*

Левченко Ю.О. Окремі аспекти звільнення від відбування покарання з випробуванням.

У статті досліджуються окремі аспекти застосування до засудженого звільнення від відбування покарання з випробуванням. Варто зауважити, що останнім часом у державі спостерігається тенденція розширення сфери застосування покарання без позбавлення волі як один із напрямів кримінальної політики нашої держави. Автор аналізує кримінально-правові законодавчі та практичні аспекти призначення контролю за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, і визначає стратегічну й тактичну мету його здійснення.

У ході дослідження визначено сутність звільнення від відбування покарання з випробуванням, його мету, а також з'ясовано, які саме підстави є достатніми й необхідними для звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Проаналізовано наукові позиції вчених, які в різні роки досліджували «Звільнення від відбування покарання з випробуванням» із різних позицій. Доведено, що серед науковців, які досліджували питання, немає єдиної думки стосовно правової природи й сутності такого інституту як звільнення від відбування покарання. Діапазон наукових позицій починається від ототожнення звільнення від відбування покарання з випробуванням і кримінального покарання до формування в кримінальному законодавстві самостійного правового інституту «Пробація», який буде передбачати правові підстави застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням і наслідки застосування такого виду звільнення від відбування покарання. З урахуванням надбань сучасної науки кримінального права, на підставі результатів дослідження такого інституту вченими-кримінологами наведено власне бачення змісту звільнення від відбування покарання з випробуванням.

З метою удосконалення даного інституту, можуть бути розроблені та впровадженні профілактичні заходи, які стосуються проблем контролю за виконанням кримінального покарання.

Ключові слова: звільнення від відбування покарання; випробування; звільнення з випробуванням; уповноважений орган з питань пробації, виконання покладених судом на особу обов'язків, контроль, запобігання.

Levchenko Yu.O. Certain aspects of exemption from serving a probationary sentence.

The article examines certain aspects of the application to the convict of release from serving a probationary sentence. It is worth noting that recently there has been a tendency in the state to expand the scope of the application of punishment without deprivation of liberty as one of the directions of the criminal policy of our state. The author analyzes the criminal law, legislative and practical aspects of assigning supervision to persons released from serving a probationary sentence, and determines the strategic and tactical purpose of its implementation.

In the course of the study, the essence of exemption from serving a sentence with probation was determined, its purpose, and it was also clarified what grounds are sufficient and necessary for exemption from serving a sentence with probation.

The scientific positions of scientists who, in different years, studied "Exemption from serving a sentence with probation" from different positions were analyzed. It has been proven that among scientists who have studied the issue, there is no consensus regarding the legal nature and essence of

such an institution as exemption from serving a sentence. The range of scientific positions starts from equating release from serving a sentence with probation and criminal punishment to the formation of an independent legal institution “Probation” in criminal legislation, which will provide for the legal grounds for the use of release from serving a sentence with probation and the consequences of applying this type of release from serving a sentence. Taking into account the assets of the modern science of criminal law, on the basis of the research results of such an institute, criminologists have given their own vision of the content of release from serving a sentence with probation.

In order to improve this institution, preventive measures can be developed and implemented, which relate to the problems of control over the execution of criminal punishment.

Key words: exemption from serving a sentence; trial; probationary release; authorized body for probation, fulfillment of duties assigned to a person by the court, control, prevention.

Постановка проблеми. Одним з дійових засобів механізму правового регулювання є здійснення контрольних заходів з реалізації правових норм. Сфера кримінальних покарань, які не пов’язані з позбавленням волі, належить до механізму кримінально-правового регулювання, що передбачає контроль за такою категорією засуджених, які звільнені від відбування покарання з випробуванням.

Питома вага осіб, звільнених з випробуванням, з 2022 до 2019 рр. включно збільшувалася з 51,6 до 54,3 % засуджених. Кількість засуджених, звільнених з випробуванням (ст. 75, 79, 83, 104 КК України), які перебувають на обліку в органах пробації, з 2023 до 2020 рр. стабільно залишається на рівні близько 90 % від усього підоблікового контингенту [1].

Проведений аналіз законодавства, наукових публікацій та опитування співробітників органів пробації щодо контролю за звільненими з випробуванням показує, що його застосування з позицій законодавця, теорії кримінально-правових наук та практики його здійснення органами пробації передбачає дещо різну мету.

Стан опрацювання проблематики. Профілактичний аспект мети контролю за умовно засудженими та звільненими з випробуванням розглядався у працях В.В. Голіни, О.М. Джужі, А.П. Закалюка, В.І. Зубкової, К.Є. Ігошева, О.Г. Колба, О.В. Ткачової, В.С. Устинова, С.І. Халимона та інших учених. Ці дослідники підтримують кримінологічне поняття соціального контролю у вузькому розумінні, як комплекс заходів загальносоціальної, спеціально-кримінологічної та індивідуальної спрямованості з метою недопущення вчинення особами, які перебувають на обліку органів пробації, нових злочинів або припинення злочинної діяльності на різних її стадіях.

Метою даної публікації є визначення стратегічної й тактичної мети контролю за звільненими з випробуванням як складової механізму кримінально-правового регулювання та системи заходів запобігання кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу. Питання визначення мети контролю і нагляду за звільненими з випробуванням ставилося теорією кримінального та кримінально-виконавчого права, кримінологією, наукою державного управління та іншими юридичними науками.

Слід зазначити, що в механізмі кримінально-правового регулювання за звільненими з випробуванням є складовою механізму забезпечення кримінального покарання. Тому ряд авторів розглядає застосування контролю щодо звільнених з випробуванням саме через призму досягнення цілей таких складових механізму кримінально-правового регулювання. Однак єдності погляду щодо мети контролю як реалізації мети кримінального права, кримінальної відповідальності, кримінального покарання і режиму випробування не досягнуто.

Зокрема, О.О. Книженко вважає, що співвідношення цілей кримінальної відповідальності й покарання визначається формою реалізації. На її переконання, при звільненні від відбування покарання з випробуванням як однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності на перший план виступають такі цілі кримінальної відповідальності, як виправлення засудженого і спеціальна превенція, що не виключає можливості досягнення загальної превенції [3, с. 182].

Шило І.В. відстоює думку, згідно з якою кара – це не тільки сутність покарання, але одночасно й мета (інші цілі покарання: відновлення соціальної справедливості, справедлива реакція держави на здійснення злочину у формі засудження, осуду і застосування передбачених законом обмежень прав) [2].

І.І. Митрофанов наполягає на тому, що мета кримінального права не може збігатися з метою кримінальної відповідальності, бо мета відображає волю законодавця, який вбачає у застосуванні

звільнення з випробуванням мету виправлення і ресоціалізації особи, що вчинила злочин, та запобігання злочинам [4, с. 114].

Отже, узагальнюючи, можна констатувати, що метою контролю в механізмі кримінально-правового регулювання є загальне і спеціальне запобігання вчиненню кримінальних правопорушень звільненими з випробуванням, виправлення засуджених та їх ресоціалізація, застосування до звільнених з випробуванням правообмежень як фактор відновлення соціальної справедливості. Мета режиму випробування, який виступає частиною механізму забезпечення кримінального покарання і життя заходів кримінально-правового впливу щодо звільнених з випробуванням, – застосування нагляду як комплексу заходів для забезпечення виконання умов випробування; проведення заходів запобіжного характеру для обмеження і позбавлення умов скоєння повторного кримінального правопорушення; забезпечення умов виправлення засуджених.

Кримінально-виконавчий аспект визначення мети контролю за звільненими з випробуванням відображає не тільки реалізацію цілей кримінальної відповідальності, але й забезпечення умов реалізації звільнення з випробуванням як заходу міри кримінально-правового впливу.

Вчинення будь-якого кримінального правопорушення у сфері охоронної діяльності констатація відповідних підстав та умов згаданих видів звільнення від відбування покарання на стадії ухвалення або виконання вироку зобов'язує або надає право суду звільнити засуджену особу від повного або часткового виконання обвинувального вироку. Попри це, опрацювання практики звільнення від покарання за вказаними його видами засвідчує той факт, що такі види звільнення у випадку вчинення кримінальних правопорушень у сфері охоронної діяльності практично не реалізуються, оскільки у більшості випадків пріоритет у питанні звільнення від покарання за їх вчинення віддається саме звільненню від відбування покарання з випробуванням [5, с. 372].

Контроль за поведінкою умовно засуджених являє собою систему заходів, які включають нагляд і перевірку, спрямовані на встановлення відповідності поведінки цих осіб передбаченим законом вимогам протягом випробувального терміну, завданням якого є запобігання протиправній поведінці умовно засуджених шляхом комплексного застосування примусу і виховання. На думку Фесан М.В., контроль за поведінкою названої категорії осіб має специфічну, відмінну від цілей, властивих кримінальному покаранню, мету: підтвердження або, навпаки, спростування саме даних заходів кримінально-правового впливу стосовно того чи іншого засудженого [6, с. 82].

Мету контролю за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, А.Х. Степанюк та І.С. Яковець визначають як забезпечення виконання покладених на них судом обов'язків, належної поведінки в громадських місцях та за місцем проживання. Щодо звільнених від відбування покарання жінок, які мають дітей віком до трьох років, то вони, додатково до зазначеного переліку, мають забезпечити належні умови виховання й догляду за дітьми [7, с. 548].

Контроль і нагляд за звільненими від відбування покарання з випробуванням передбачені як міжнародним, так і національним законодавством України. Зокрема, п. 10.1 розд. V Стандартних мінімальних правил Організації Об'єднаних Націй стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила), схвалених 14 грудня 2010 р. Генеральною Асамблеєю ООН, прямо називає мету нагляду за особами, щодо яких умовно не застосовано виконання покарання, а саме скорочення рецидиву правопорушень та сприяння включенню правопорушника в життя суспільства, тобто його ресоціалізацію [8, с. 123]. Положення Токійських правил відповідають п. 1 ст. 1 розд. I Європейської конвенції про нагляд за умовно засудженими особами або умовно звільненими особами 1964 р., де наголошується на “нагляді за суб'єктами злочину, який здійснюється, з одного боку, за допомогою заходів, здатних сприяти їхньому виправленню і соціальній реадаптації, та, з іншого боку, контролем за їхньою поведінкою з метою унеможливлення, якщо існують підстави, оголошення покарання або його виконання” [9].

Виходячи із завдання кримінального законодавства України, сформульованого в ч. 1 ст. 1 КК, метою здійснення контролю за особами, звільненими з випробуванням, є запобігання скоєнню повторних злочинів. Аналізуючи ст. 75 КК, опосередковано виокремлюємо мету застосування звільнення особи від відбування покарання з випробуванням – це виправлення особи, що скоїла кримінальне правопорушення, за який КК передбачає покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Разом з цим зазначимо, що ч. 2 п. 1 Постанови пленуму Верховного суду України від 24 жовтня 2023 р. No 7 “Про практику призначення судами кримінального покарання” чітко називає кінцеву

мету покарання, а саме виправлення і запобігання новим кримінальним правопорушенням [10, с. 31]. Пріоритет і первинний характер норм кримінального законодавства для його втілення і виконання через норми кримінально-виконавчого спонукає зробити висновок, що, керуючись метою кримінального покарання, слід мати на увазі й мету звільнення від відбування покарання і мету, що стоїть перед органами пробації у процесі контролю за особами, звільненими з випробуванням.

П. 1.4 розд. IV Інструкції “Про порядок виконання покарань, не пов’язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань”, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2023 № 70/1560, називає мету здійснення контролю за особами, звільненими з випробуванням, – це забезпечення виконання покладених на них судом обов’язків, належної поведінки в громадських місцях та за місцем проживання; щодо звільнених від відбування покарання жінок, які мають дітей віком до трьох років, – також забезпечення ними належних умов виховання та догляду за дітьми [11, с. 242].

Під час контролю за звільненими з випробуванням співробітники органів пробації не точно уявляють його стратегічну й тактичну мету. Зосереджуючись на запобіганні скоєнню повторних злочинів під час режиму випробування, працівники органів пробації менше приділяють уваги досягненню інших цілей контролю: виконання засудженими обов’язків, покладених на них судом, процесу їхнього виправлення через корекцію поведінки та застосування заходів впливу; входження засуджених до повноцінного соціального життя, тобто ресоціалізація.

Визначаючи мету контролю за звільненими з випробуванням, заслуговує на увагу думка О.Ф. Андрійка та В.М. Гаращука, що цілі контролю слід поділяти на стратегічну й тактичну (або прикладну), де першою є запобігання злочинності через законність і дисципліну, а друга полягає у спостереженні та аналізі відповідності діяльності всіх суб’єктів суспільних відносин установленим державою параметрам, а також у певному “корегуванні” відхилень від цих параметрів [12, с. 74].

Висновки. Стратегічна мета контролю за звільненими з випробуванням передбачає досягнення цілей кінцевої перспективи застосування інституту звільнення з випробуванням (поєднані в механізмі кримінально-правового регулювання і системі кримінально-правового запобігання злочинності) – виправлення засуджених, загальної та спеціальної превенції щодо невчинення ними повторних злочинів під час режиму випробування.

Тактична мета контролю за звільненими з випробуванням передбачає досягнення цілей, властивих усім етапам порядку здійснення режиму випробування: недопущення систематичного порушення засудженими громадського порядку та умов випробування; своєчасне застосування відповідних заходів впливу та реагування у випадку порушень режиму випробування; забезпечення дотримання засудженими умов режиму випробування і виконання обов’язків, покладених на них судом; підтвердження чистотування застосування звільнення з випробуванням щодо того чи іншого засудженого; спільно з органами внутрішніх справ та іншими суб’єктами проведення індивідуально-профілактичної роботи й виховного впливу в процесі виправлення засудженого; здійснення організаційних, інформаційних, розшукових, аналітичних та інших заходів, які забезпечують контроль за звільненими з випробуванням.

Дослідження мети такого контролю з позиції системного аналізу різних юридичних наук дає перспективу визначити питання про ступінь його самодостатності при досягненні поставленої мети; співвіднести його мету з метою соціального (громадського) контролю; у практичному вимірі важливо встановити критерії ефективності контролю, від якої залежить ступінь досягнення мети звільнення з випробуванням (виправлення, нескосення повторних кримінальних правопорушень, безумовне й повне за обсягом виконання покладених судом на особу обов’язків), а також розвиток форм взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, громадськими формуваннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Довідка про чисельність засуджених, які перебувають на обліку в органах кримінально-виконавчої інспекції: станом на 1 січня 2020 року. *Державна Кримінально-виконавча служба України*: [сайт]. URL: http://www.kvs.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=62580&cat_id=51096.

2. Шило І. В. Окремі питання звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 441–445.)
3. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2023. 206 с.
4. Митрофанов І.І. Сучасні підходи до розв'язання проблем реалізації кримінальної відповідальності. *Юридична Україна*. 2019. № 11-12. С. 109–115.
5. Сийплові М.В. Судова практика звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальні правопорушення, що посягають на охоронну діяльність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 69. С. 367–372. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/64.pdf>.
6. Фесан М.В. Діяльність та здійснення контролю кримінально-виконавчої інспекції щодо осіб, звільнених від відбування покарання. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 258–262.
7. Кримінально-виконавчий кодекс України: наук.-практ. комент. / [уклад. А.Х. Степанюк, І.С. Яковець]; за заг. ред. А.Х. Степанюка. [2-ге, допов. і переробл.]. Харків: Одіссей, 2018. 560 с.
8. Трубников В.М., Шинкарьов Ю.В. Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України. Харків: Харків юридичний, 2018. 684 с.
9. Про приєднання України до Європейської конвенції про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками, 1964 рік: Закон України від 22 верес. 1995 р. № 336/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 31. Ст. 247.
10. Постанови пленуму Верховного суду України у кримінальних справах. Київ: Скіф, 2015. 472 с. (Серія: Кодекси і закони України).
11. Кримінально-виконавче законодавство України. Кримінально-виконавчий кодекс України. Нормативно-правові акти / [упоряд. В.С. Ковальський, Ю.М. Хахуда]. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 432 с.
12. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2023. 412 с.